

NIKOLA PERKOVIĆ*

Poljoprivreda u karlovačkoj općini u vrijeme reformi u FNRJ (1960. – 1961.)

Apstrakt

U ožujku 1961. u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji započela je gospodarska reforma koja se, uglavnom, odnosila na sustav raspodjele dohotka između gospodarskih organizacija i države. Reformom su poduzećima priznata veća prava u raspodjeli dohotka. Također, državna tijela više nisu određivala visinu plaća, dok su tijela samoupravljanja mogla samostalno odlučivati o akumulaciji, potrošnji i osobnim dohocima. Međutim, poduzeća su neracionalno počela dijeliti visoke osobne dohotke, ne vodeći računa o niskoj produktivnosti i pomanjkanju sirovina. Autor je u članku prikazao utjecaj reforme dohotka na poljoprivredne prilike u karlovačkoj općini od 1960. do 1961. godine. Rad je napisan na osnovi neobjavljenog arhivskog materijala, novinskih članaka i relevantne historiografske literature.

Ključne riječi: FNRJ, Hrvatska, općina Karlovac, poljoprivreda, 1960. – 1961., reforma dohotka

Abstract

In March of 1961, the Federal People's Republic of Yugoslavia commenced the economic reform which mainly addressed the system of income distribution between the economic organizations, i.e. companies and the state. With this reform the companies were granted more rights in the distribution of income. In line with this reform, the state bodies would no longer determine the wages while the self-governing bodies could independently decide about the accumulation, spending and personal income. The companies started to give out irrationally high wages, without taking into the account the low productivity and the scarcity of resources. The author, using the descriptive-interpretative method shows in this article the impacts of the income reform on the agricultural circumstances in the Karlovac County from 1960 to 1961. The basis for this work are unpublished archives, newspaper articles and the relevant historiographic literature.

Keywords: FPRY, Croatia, Karlovac County, agriculture, 1960, 1961, income reform

* Nikola Perkočić, Trgovačko-ugostiteljska škola, Stjepana Radića 8, 47000 Karlovac, Republika Hrvatska, e-mail adresa: nikola.perkovic50@gmail.com

Uvod

U Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ) je 27. lipnja 1950. donesen Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, tj. Zakon o radničkom samoupravljanju, čija je temeljna ideja bila smanjivanje utjecaja državnih tijela Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) u gospodarskim procesima, odnosno predaja upravljanjem tvornicama i poduzećima u ruke radnika. Riječju, zaposlenici su trebali biti ti koji će odlučivati o rezultatima svog rada.¹

Ovaj je Zakon predstavljao težnju za pronalaskom nove ideologije koja je trebala rezultirati odmakom od staljinističke prakse i birokratskih deformacija karakterističkih za političko-gospodarski sustav Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Bez obzira na veliku promidžbenu aktivnost vladajućih komunističkih struktura i deklarativnu predaju tvornica na upravljanje radnicima, državna i partijska tijela zadržala su veliku moć u upravljanju gospodarstvom. Ona su raspolagala gotovo cjelokupnim viškom rada i novca centraliziranjem u fondovima za investicije. Postojao je, dakle, ogroman raskorak između realnog i planiranog, odnosno između postojećega gospodarskog sustava i temeljnih postavki radničkog samoupravljanja.²

Potkraj 1952. u FNRJ započelo je desetljeće visokih stopa industrijskog razvoja. U prvoj polovici 1950-ih završena je izgradnja industrijskih objekata poput crne i obojene metalurgije, teške industrije, industrije strojeva i naoružanja te prvih većih hidroelektrana i termoelektrana, što je omogućilo usmjeravanje na razvoj lake industrije, koja je trebala omogućiti lakši izvoz te svladavanje problema nedostatka deviza i deficita platne bilance.

Preusmjeravanje proizvodnje s teške na laku industriju bilo je uvjetovano i znatnom financijskom pomoći zapadnih zemlja. Naime, Jugoslavija je u razdoblju od 1951. do 1955. od Sjedinjenih Američkih Država (SAD) dobila pola milijarde dolara gospodarske pomoći i više od pola milijarde dolara vojne pomoći. Prema službenim procjenama koje Zdenko Radelić navodi u knjizi *Hrvatska u Jugoslaviji*, FNRJ je od 1945. do sredine 1950-ih primila od zapadnih zemalja 1 079 milijuna dolara u ime pomoći.³ Isto tako, otopljanje međudržavnih

¹ Đodan 1991, 179; Radelić 2006, 286.

² Bilandžić 1978, 245–246.

³ Radelić 2006, 226–227.

odnosa FNRJ i SSSR-a omogućilo je otvaranje ruskog tržišta, koje se zadovoljavalo robom slabije kvalitete.

Petogodišnjim planom od 1957. do 1961. bila je predviđena stopa rasta gospodarstva od 9,00%. No, gospodarski se rast odvijao po stopi od 12,00%, što je omogućilo da se planirani nacionalni dohodak ostvari već u 1960. godini.⁴

Bez obzira na desetljeće ubrzanog gospodarskog rasta, u FNRJ je početkom 1960-ih došlo do opadanja produktivnosti rada i makroekonomskih neuravnoteženosti. Zbog toga je u ožujku 1961. započela gospodarska reforma koja se, uglavnom, odnosila na sustav raspodjele dohotka između gospodarskih organizacija i države. Reformom su poduzećima priznata veća prava u raspodjeli dohotka. Također, tvrdilo se da će zakon dohotka rezultirati neutralizacijom kapitalističkog zakona profita i administrativnih zakonitosti državne dobiti. Nadalje, državna tijela više nisu određivala visinu plaća, dok su tijela samoupravljanja mogla samostalno odlučivati o akumulaciji, potrošnji i osobnim dohocima. Dakle, poduzeća su mogla, bez vanjskih utjecaja, slobodno dijeliti prihod.

No, poslovne su organizacije neracionalno počele dijeliti visoke osobne dohotke, ne vodeći računa o niskoj produktivnosti, pomanjkanju sirovina, neučinkovitom iskorištenju inozemnih kredita, prevelikoj opterećenosti velikih investicija te izraženom deficitu platne bilance.

Ti su gospodarski problemi rezultirali padom stope industrijske proizvodnje sa 17,60% u 1959. na samo 4,10% u 1961. godini.⁵ Zbog ovih je razloga gospodarska reforma zaustavljena potkraj 1961. godine. Komunističke su vlasti ponovne preuzele nadzor nad investicijama, plaćama i trgovinskom djelatnošću. S tim u vezi, pokrenuta je i opsežna akcija protiv gospodarskog kriminala, čija je "žrtva", uglavnom, bio privatni sektor. Zaustavljanje reforme bio je uzrokom razdora unutar vodećih političkih struktura, koje su se podijelile na zagovaratelje veće uloge države te pobornike decentralizacije.⁶

Cilj je ovog članka prikazati utjecaj jugoslavenske reforme dohotka na poljoprivredne prilike u općini Karlovac u 1961. godini. U poljoprivrednom su sektoru u karlovačkoj općini u toj godini bila zastupljena tri oblika vlasništva: državni, privatni i zadružni. Iako se evidencija o njihovim poslovnim rezultatima nije

⁴ Bilandžić 1999, 385–388.

⁵ Radelić 2006, 331.

⁶ Sekulić 1987, 101; Petranović 1988, 543; Pirjevec 1995, 247–249; Matković 1998, 336; Bilandžić 1999, 410–412; Prinčić 2002, 111; Radelić 2006, 331.

vodila ažurno, za potrebe ovog članka prikupljeni su statistički podaci na temelju kojih je moguće analizirati opću poljoprivrednu situaciju u razdoblju obuhvaćenim naslovom članka.

Cjelokupna društveno-gospodarska situacija u Karlovcu na prijelazu iz 1950-ih u 1960-te bila je analizirana na konferenciji Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN) kotara Karlovac od 25. travnja 1961. godine. Na njoj je istaknuto da je u tome razdoblju napravljen znatan napredak u poljoprivredi i izgradnji socijalističkih društvenih odnosa na selu. To je potkrijepljivano podatkom da je u 1958. na području karlovačkog kotara djelovalo ukupno sedamdeset i tri zadruga i sedam poljoprivrednih dobara. Potonji su imali 9 736 zaposlenika, koji su obrađivali oko 1 800 hektara zemlje. Potkraj 1960. postojale su šezdeset i jedna zadruga te deset poljoprivrednih dobara. U toj su godini poljoprivredna dobra imala ukupno 9 335 zaposlenika te su obrađivali zemljišta površine od 4 750 hektara. Pad broja članova u poljoprivrednim dobrima bio je rezultat obnavljanja poslijeratnog stajališta komunističkih vlasti da glavna uloga u socijalističkom preobražaju poljoprivrede pripada općim poljoprivrednim zadrugama, čije su osnovne funkcije bile širenje tehnoloških inovacija u privatnom sektoru, pružanje stručnih tehničkih usluga individualnim poljoprivrednicima te otkup poljoprivrednih proizvoda i zakup zemljišta.⁷ Isto tako, smanjenje članova u poljoprivrednim dobrima koreliralo je sa smanjenjem poljoprivrednog u odnosu na ukupan broj stanovništva kotara Karlovac. Naime, u 1953. bilo je ukupno 166 801 ili 73,40% poljoprivrednog stanovništva, dok je u 1960. taj broj pao na 69,20%. Usporedbe radi, udio poljoprivrednog u ukupnom broju stanovništva u Hrvatskoj u 1961. bio je 43,70%, dok je na cjelokupnom prostoru FNRJ taj pokazatelj iznosio 49,40%.⁸

Rad je napisan na osnovi neobjavljenog arhivskog materijala i novinskih članaka iz tog vremena. Arhivsko se gradivo odnosi na zapisnike Vijeća proizvođača Narodnog odbora općine Karlovac, dok su novinski članci prikupljeni u *Karlovačkom tjedniku*, koji je bio glasilo SSRN-a kotara Karlovac.

Poljoprivredne prilike u Karlovcu u 1960. godini

U okviru administrativnog ustroja Narodnog odbora općine (NOO) Karlovac djelovao je Savjet za poljoprivredu, koji je imao devet članova. Njihovim su

⁷ Bilandžić 1999, 388.

⁸ Bilandžić 1999, 466.

sastancima prisustvovali predstavnici pojedinih zadruga, Trgovinske komore, Zadrugnog savjeta, Tržišne inspekcije i Savjeta za robni promet. Savjet za poljoprivredu posebnu je pozornost posvećivao organizaciji zadrugarstva i poljoprivrednih ekonomija. Pa ipak, opskrba stanovništva živežnim namirnicama bio je jedan od temeljnih zadataka komunističkih vlasti u Karlovcu. U tom pogledu, napravljen je plan osiguranja dovoljnih količina poljoprivrednih proizvoda u 1960. godini. Njegovom je provedbom trebalo omogućiti dopremu krajnjim potrošačima ukupno 900 tona krumpira, 204 tona rajčice, 180 tona crvenog luka, 120 tona kupusa, 100 tona jabuka, 79 tona paprike i 60 tona graha.⁹ Iako ne postoje statistički podaci koji bi to potvrdili, prema izvještaju poduzeća za promet poljoprivrednim proizvodima *Poljoploda*, ove su količine "daleko premašene".¹⁰

U prvoj polovici 1960. ovaj je Savjet često raspravljao o ugostiteljstvu i trgovinskoj djelatnosti koja se provodila u okviru redovitog poslovanja zadruga. Analizom je utvrđeno da su te gospodarske djelatnosti u općim poljoprivrednim zadrugama imale velikih nedostataka poput slabe uređenosti trgovina, lošeg asortimana proizvoda, neučinkovitoga financijskog poslovanja te neuspješne opskrbe robom i materijalima za proizvodnju.¹¹ Imajući u vidu te probleme, na sastanku Savjeta od 6. srpnja 1960. vođena je "živa" diskusija u kojoj su se isprofilirale dvije mogućnosti budućeg pravca razvoja zadrugarstva. Naime, do tada se veliki broj zadruga, u okviru svoga poslovanja, bavio ugostiteljstvom i trgovinom, čime se željela postići veća raznolikost djelatnosti i učinkovitije zadovoljenje potreba znatnijeg broja potrošača. Jedan dio utjecajnih političkih faktora u Karlovcu zastupao je stav prema kojemu je te sektore trebalo odvojiti od zadruga, što je trebalo rezultirati njihovom uspješnijom usmjerenošću prema otkupu i distribuciji poljoprivrednih proizvoda. Drugi su se, pak, izjašnjavali protiv takvog modela podupirući ta stajališta argumentacijom da će trgovina u zadrugama "iste ojačati i omogućiti istima da lakše svladavaju izvjesne probleme koji se ukazuju na radu na poljoprivrednoj proizvodnji".¹²

Lokalne političke vlasti su, ignorirajući prethodno izložene modele razvoja zadrugarstva, na sjednici Savjeta za poljoprivredu od 6. studenoga 1960. godine donijele odluku o spajanju pojedinih zadruga, ponajprije na temelju njihove

⁹ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 59, 62.

¹⁰ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 59, 62.

¹¹ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 59, 63.

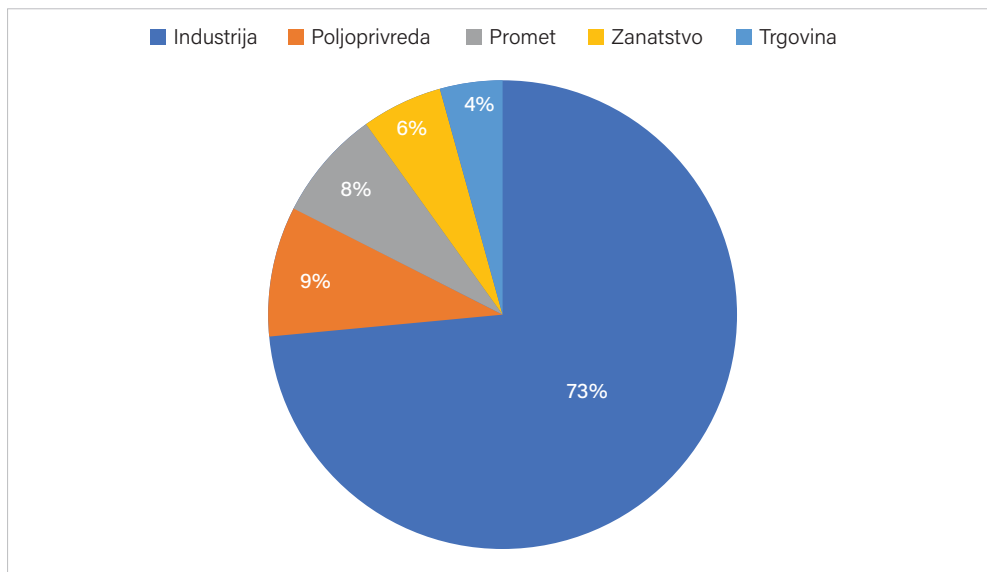
¹² HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 59, 67.

geografske udaljenosti. Time bi se, prema referatu agronoma *Poljoprivredne stanice* u Karlovcu Branka Mihalića, "ojačala ekonomska organizacija poljoprivrednih zadruga". Prema dostupnoj arhivskoj dokumentaciji, provedeno je spajanje općih poljoprivrednih zadruga *Mostanje* i *Gornje Mekušje*. Rješenjem NOO Karlovac od 1. veljače 1961. odlučeno je da se nova zadruga zove *Opća poljoprivredna zadruga Karlovac*, a rok za konstituiranje njezinih upravljačkih tijela bio je 1. ožujka 1961. godine.¹³

Bez obzira na odluku o spajanju općih poljoprivrednih zadruga, postojale su zadruge koje su iz vlastitog poslovanja izdvojile trgovinske i ugostiteljske radnje. To su učinile *Banija*, *Rečica* i *Šišljavić*. Njihove su trgovinske radnje predane na upravljanje *Veletrgovačkom poduzeću Dubovac*.

Cjelokupni gospodarski razvoj općine bio je obuhvaćen društvenim planom NOO Karlovac. Da bi se bolje razumio položaj poljoprivrede u odnosu na druge gospodarske grane, u grafikonima 1 i 2 prikazano je ostvarenje bruto proizvoda i narodnog dohotka u prvoj prvoj polovici 1960. prema različitim sektorima.

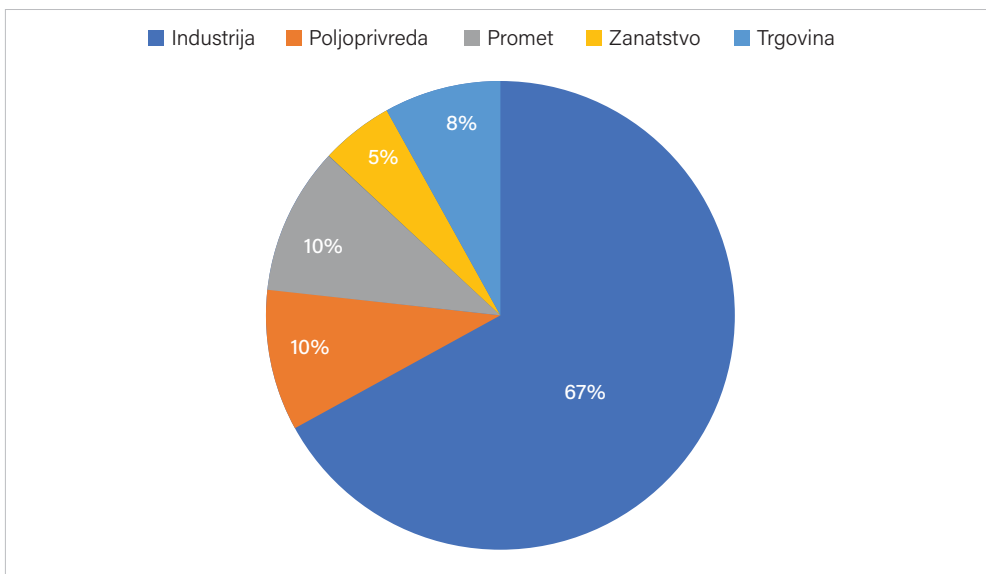
Grafikon 1. Ostvarenje bruto proizvoda u prvoj polovici 1960. prema gospodarskim granama (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 60; 26.)¹⁴

¹³ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 59, br. 03-17363/I-1960; 50.

¹⁴ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u postocima.

Grafikon 2. Ostvarenje narodnog dohotka u prvoj polovici 1960. prema gospodarskim granama (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 60; 26.)¹⁵

Prema podacima iz prethodnih grafikona, poljoprivreda je u karlovačkoj općini u prvoj polovici 1960. nakon industrijske djelatnosti bila najuspješnija u ostvarenju bruto proizvoda. Što se tiče narodnog dohotka, poljoprivredna je grana zauzimala treće mjesto. Od nje su bili uspješniji industrijski i prometni sektor.

Poljoprivredna proizvodnja u općini Karlovac u 1961. godini

Krajem 1960. i u prvih pet mjeseci 1961. ujedinjeno je ukupno trinaest zadruga. Ujedinjavanjem su se zadruge, kao što je već napomenuto, usmjeravale na poljoprivrednu proizvodnju, dok je njihov trgovački karakter trebao izgubiti utjecaj.¹⁶

Ubrzan industrijski razvoj u prethodnom desetljeću omogućio je poljoprivredi korištenje suvremenijih alata i strojeva. Prema statističkim pokazateljima, u 1958. na području karlovačkog kotara bilo je ukupno osamdeset i šest traktora i drugih strojeva, dok je u 1960. bilo njih petsto. S tim u vezi, ciljevi petogodišnjeg plana premašeni su, u pogledu mehanizacije, za 47,00%. Iako će o tome

¹⁵ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u postocima.

¹⁶ Talijančić 1961, 8.

biti riječi u nastavku, društveno upravljanje u velikom broju zadruga nije došlo do punog izražaja. O tomu se u članku "Značajni rezultati u svim oblastima društvenog života", objavljenom 20. travnja 1961. u *Karlovačkom tjedniku*, navodi sljedeće:

"Nekako se osjeća zbuđenost, nedovoljno se zna čime zadruge sada treba da se bave pošto su im oduzete gostionice i trgovine, pa se traže nove vrste djelatnosti."¹⁷

Statistički su podaci, također, jasno ukazivali na činjenicu da u općim poljoprivrednim zadrugama i poljoprivrednim dobrima stanje kadrova, s obzirom na njihove školske i stručne kvalifikacije, ne zadovoljava. Da bi se riješio taj problem, partijska su tijela pokrenula kampanju za povećanjem stručnih kadrova u poljoprivrednom sektoru. Tako je tijekom 1960. i 1961. ukupno četrdeset i sedam polaznika završilo Srednju ekonomsko-poljoprivrednu školu. Iako njezinim završetkom polaznik nije dobivao službeno priznatu kvalifikaciju, u 1960. je osamdeset polaznika završilo Zadružno-knjigovodstvenu školu, čime se unaprijedilo računovodstveno praćenje poslovanja u općim poljoprivrednim zadrugama i poljoprivrednim dobrima. Kada se u lokalnim političkim tijelima raspravljalo o poljoprivredi, uvijek je pozornost bila posvećena stočarstvu. U tome kontekstu učinjen je znatan napor, ponajprije u pogledu osiguranja zdravlja stoke, čemu je dosta pomogla dobro organizirana veterinarska služba. Stočarstvom su se, uglavnom, bavila poljoprivredna dobra. Ilustracije radi, u 1957. ona su raspolagala s ukupno 1 761 grla stoke, dok se u 1960. taj broj popeo na 2 775 grla.¹⁸

Razvoj društvenog upravljanja u poljoprivrednim organizacijama karlovačke općine znatno je zaostajao za većinom drugih gospodarskih djelatnosti. U poljoprivredi se, naime, zadržao gotovo identičan sustav kakav je bio u vrijeme administrativnog upravljanja gospodarstvom. Državne su vlasti i dalje određivale prodajne cijene svih važnijih poljoprivrednih proizvoda. Osim toga, proizvodni planovi poljoprivrednih organizacija bili su uglavnom usklađeni s akcijskim planovima "odozgo", tj. nisu bili rezultat samostalnog odlučivanja radnih kolektiva. Iako su s pravne strane postojali uvjeti, u poljoprivredi nije samostalno primjenjivana raspodjela dohotka, što se može zaključiti i po kretanju prosječnih osobnih dohodaka, bez obzira na visinu produktivnosti rada. Prema dostupnim

¹⁷ Ključarić 1961, 2.

¹⁸ Ključarić 1961, 2.

podacima, povećanje osobnih dohodaka bilo je rezultat zakonskih povećanja plaće. Ti su dohoci u poljoprivredi bili oko 40,00% niži od radnika zaposlenih u industrijskom sektoru. Nasuprot tomu, plaće službenika u poljoprivredi, iako su većinom bili nekvalificirani, bile su 6,00% veće od plaća službenika u industriji.¹⁹

S obzirom na izloženo, postojao je veliki interes za provedbu novih gospodarskih mjera. Naime, prema novim zakonskim propisima, a imajući u vidu povećanje cijena, dohodak poljoprivrednih organizacija trebao se povećati od 30,00% do 40,00%. Usto, bilo je predviđeno i povećanje amortizacije do 70,00%, čime bi se lakše prikupila financijska sredstva za nabavu strojeva i reprodukcij-skog materijala u cilju organizacije uspješnije proizvodnje.

Provođenjem reforme dohotka planirao se poboljšati položaj neposrednih proizvođača u poljoprivredi. Osim toga, komune su u budućim razdobljima trebale imati više interesa za poslovno unapređenje poljoprivrednih organizacija, ponajprije sa stajališta učinkovitosti investicijskih fondova. O utjecaju novih gospodarskih mjera na razvoj poljoprivrede u karlovačkoj općini u članku "Poljoprivreda u boljem položaju", koji je objavljen 6. travnja 1961. u *Karlovačkom tjedniku*, stoji:

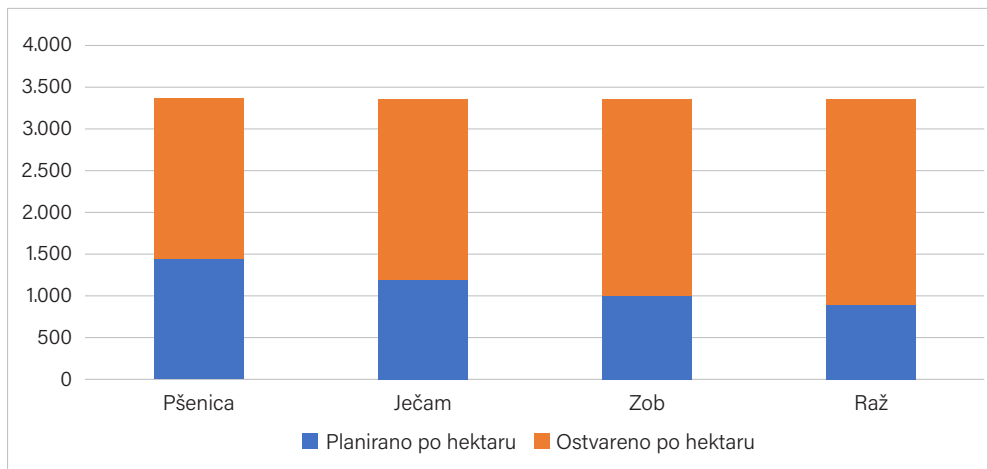
"Na temelju novih privrednih mjera moći će se brže razvijati i razni oblici radničkog upravljanja u organizacijama, a napose takozvane radne organizacije. Opće je mišljenje da se radna zajednica kao organizaciona jedinica treba formirati svuda gdje se mogu mjeriti rezultati rada i gdje je moguće neposredno upravljanje proizvođača, na primjer, grupa traktorista s određenom površinom koja u osnovi zadovoljava mašinske kapacitete, zatim grupe u stočarstvu i slično. Takva bi radna zajednica, osim toga, mogla samostalno utvrđivati proizvodni i financijski plan. Ona bi samostalno raspolagala svojim sredstvima, primala i otpuštala radnike, a mogla bi da ima i svoj posebni radnički savjet. U svakom slučaju rasprave koje se u tom pogledu vode i očekuju, bit će od posebnog interesa s obzirom na daljnji razvoj radničkog upravljanja u poljoprivrednim organizacijama i njihov poslovni prosperitet."²⁰

Najvažnije poljoprivredne kulture koje su se uzgajale na području karlovačke općine bile su ječam, pšenica, raž i zob. Ostvareni prinosi tih kultura u odnosu na planirano u prvoj polovici 1961. prikazani su u grafikonu 3.

¹⁹ "Poljoprivreda u boljem položaju", 6. 4. 1961, 2. (bez naziva autora).

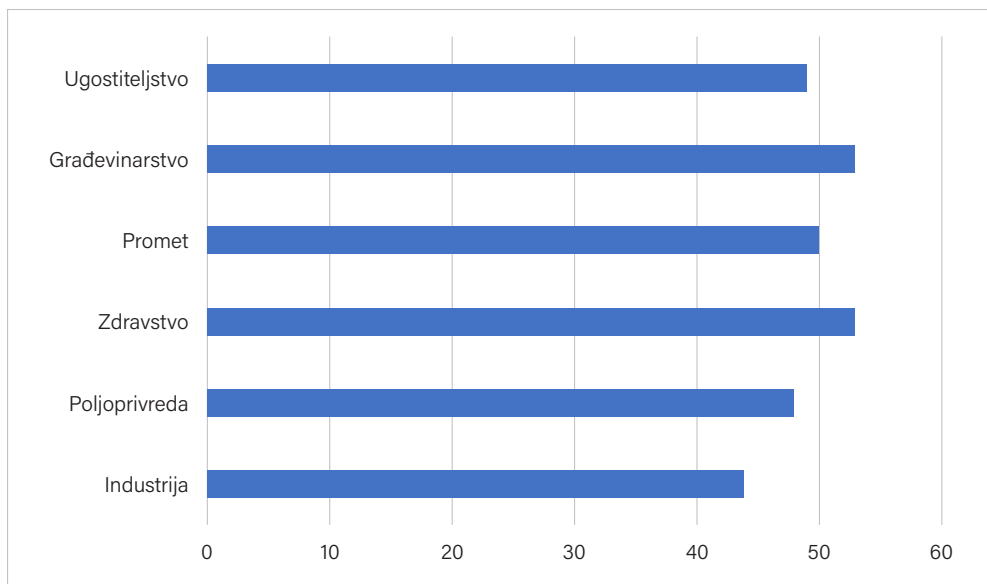
²⁰ "Poljoprivreda u boljem položaju", 6. 4. 1961, 2. (bez naziva autora).

Grafikon 3. Ostvareni prinosi najvažnijih poljoprivrednih kultura po hektaru u karlovačkoj općini u prvoj polovici 1961. godine (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 60; 28.)²¹

Položaj poljoprivrede u odnosu na druge gospodarske grane analiziran je u grafikonima 4 i 5. Ti prikazi obuhvaćaju statističke podatke o planiranim godišnjim i ostvarenim vrijednostima bruto proizvoda i narodnog dohotka u prvoj polovici 1961. prema različitim sektorima.

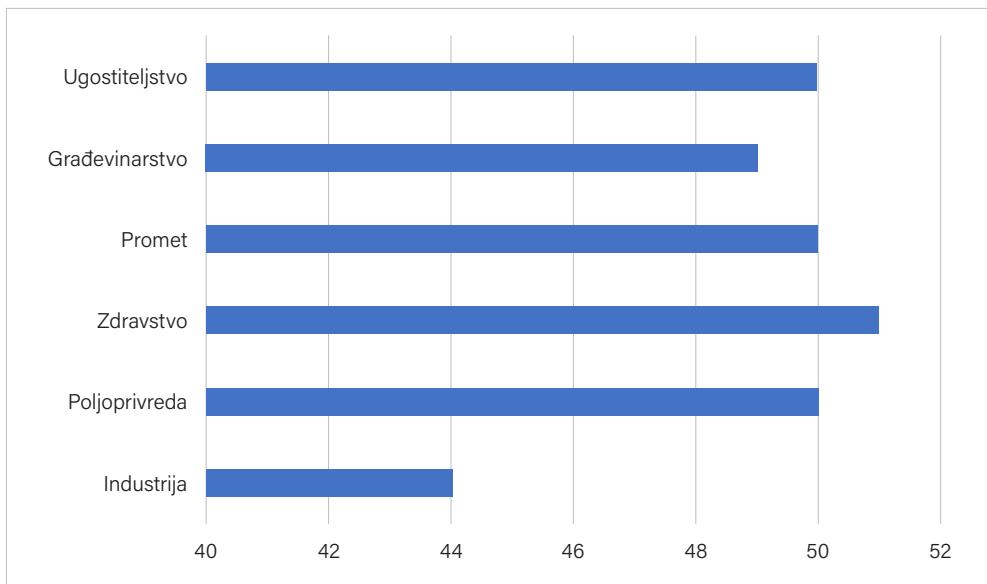
Grafikon 4. Ostvarenje bruto proizvoda u prvoj polovici 1961. prema gospodarskim granama (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 60; 26.)²²

²¹ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u kilogramima.

²² Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u postocima.

Grafikon 5. Ostvarenje narodnog dohotka u prvoj polovici 1961. prema gospodarskim granama (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 60; 26.)²³

Ako se analiziraju statistički podaci iz prethodnih grafikona, vidljivo je da je poljoprivredni sektor u pogledu bruto proizvoda podbacio u odnosu na planirane vrijednosti za 2,00%, dok je u kontekstu narodnog dohotka ostvareno koliko je i planirano.

Na osnovi jugoslavenske gospodarske reforme, čije sam temeljne postavke ukratko analizirao u uvodu članka, sve gospodarske organizacije morale su do 31. prosinca 1961. izglasati pravilnike o raspodjeli čistog prihoda i osobnih dohodaka. Sadržaj tih pravilnika morao je biti usklađen sa *Zakonom o sredstvima privrednih organizacija* i *Zakonom o radnim odnosima*. Da bi se gospodarskim organizacijama olakšala implementacija pravilnika, NOO Karlovac organizirao je savjetovanja na koja su bili pozivani predstavnici radničkih savjeta i upravnih odbora, direktori poduzeća, voditelji računovodstvenih odjela, tajnici i predstavnici sindikalnih organizacija. Ona su održavana u svibnju i lipnju 1961, a obuhvatila su sve gospodarske sektore, kao i poduzeća unutar pojedinih gospodarskih djelatnosti. Na njima su se iznosila zapažanja i poteškoće s kojima su se ekonomske organizacije suočavale te su se davale preporuke koje su trebale omogućiti lakšu izradu pravilnika.

²³ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u postocima.

Radi lakšeg praćenja pripreme i izrade pravilnika o raspodjeli čistog prihoda i osobnih dohodaka, Sekretarijat za rad Sabora tražio je putem Odjela za privredu i radne odnose NOO Karlovac od gospodarskih organizacija da dostavljaju izvještaje o pripremama i radu za donošenje pravilnika. Prema izvještaju Odjela za privredu i radne odnose NOO Karlovac od 10. listopada 1961, od osamdeset i devet gospodarskih organizacija samo je njih devet izradilo pravilnike o raspodjeli čistog prihoda, a jedanaest o raspodjeli osobnih dohodaka. Ovaj je podatak ukazivao na "vrlo nezdravu pojavu kod nekih privrednih organizacija, koje su čitav naš novi privredni sistem, odnosno socijalističke metode nagrađivanja shvatile kao načine za stvaranje većih plaća".²⁴ O nepravilnostima izrade pravilnika u izvještaju Vijeća proizvođača NOO Karlovac od 10. listopada 1961. navodi se:

"Ne smije se desiti da se najprije započne s izradom pravilnika o raspodjeli osobnih dohodaka kada se nezna ukupna masa osobnih dohodaka koja se može uopće ostvariti. Uočene pojave nam ukazuju da postoji tendencija da se osobni dohoci mnogo više povećavaju od porasta produktivnosti rada, tako da dolazi u pitanje formiranje potrebnih sredstava za proširenu reprodukciju pa čak dolazi u pitanje i rentabilitet poduzeća t.j. postoji mogućnost da se isplaćene akontacije osobnih dohodaka iz ostvarenog čistog prihoda ne pokriju."²⁵

U listopadu 1961. nacrt pravilnika o raspodjeli čistog prihoda proslijeđen je na raspravu radnim kolektivima u dvanaest gospodarskih organizacija u karlovačkoj općini, dok je o osobnom dohotku raspravljano u njih trinaest. Također, u dvadeset i dvije organizacije bila je samo razrađena koncepcija pravilnika i prikupljena potrebna dokumentacija. Riječju, više od polovice karlovačkih gospodarskih organizacija bilo je u fazi priprema za njegovu izradu. Iz ovoga je vidljivo da poslovne organizacije, ne samo na području općine Karlovac, nego i na cjelokupnom prostoru FNRJ, nisu dovoljno ozbiljno pristupile provedbi javno deklariranih postavki reforme dohotka.

Bilo kako bilo, partijska su tijela FNRJ bila svjesna izvjesnih ograničenja izrade tih pravilnika, ponajprije u pogledu kompliciranosti obračuna i pravilne raspodjele financijskih sredstava radnim kolektivima. Ta je tvrdnja potkrijepljena sljedećim citatom:

²⁴ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 60, 128.

²⁵ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 60, 128–129.

“Elementi raspodjele i obračunavanja dosta su komplicirani, pa se bojimo da radnici neće znati kada treba da dobiju uštedu odnosno stimulaciju i kad imaju na nju pravo. Mišljenja smo, da se ne bi trebalo prilaziti kompliciranim izračunavanjima osobnih dohodaka radnika, već da se što više pojednostavljuje kako bi način obračunavanja i pravilnik o raspodjeli osobnih dohodaka bio što pristupačniji i razumljiviji našem radniku.”²⁶

Da bi se minimizirale poteškoće opisane prethodnim citatom, Odbor za privredu Izvršnog vijeća Sabora NRH donio je zaključak da je u kotarevima, općinama i gospodarskim organizacijama potrebno osnovati komisije koje bi se, sa stručnog i društveno-političkog stajališta, bavile problemom učinkovite raspodjele dohotka. Na temelju ovog zaključka, sve gospodarske organizacije bile su dužne NOO Karlovac svakog mjeseca dostavljati izvještaje o stanju na izradi pravilnika o raspodjeli čistog prihoda i osobnih dohodaka. S tim u vezi, Savjet za rad i radne odnose NOO Karlovac donio je zaključak o primjeni “sankcija” u slučaju nepoštovanja postupka izrade pravilnika i dostavljanja izvještaja o njihovoj implementaciji u svakodnevni rad gospodarskih organizacija. Usporedno s izvještajima, poslovne su organizacije bile obvezne dostavljati na uvid i dokumentaciju iz koje bi bilo vidljivo kretanje osobnih dohodaka. Karlovačke se organizacije nisu ažurno pridržavale tih naputaka, pa je zbog toga bilo nemoguće izračunati osnovicu povećanja osobnih dohodaka.

Početakom 1961. u općini Karlovac je, nakon izmjene i dopune *Zakona o radnim odnosima*, “nastala trka za povećanje osobnih dohodaka”. Iako je proizvodnja bila na istoj razini kao i u prethodnoj godini, osobni dohoci u prvoj polovici 1961. povećali su se od 20% do 37%. O toj problematici, u zaključnom dijelu Izvještaja o izradi pravilnika o raspodjeli čistog prihoda i osobnih dohodaka u privrednim organizacijama NOO Karlovac, stoji:

“Ima privrednih organizacija koje su povećale svoje osobne dohotke, neznajući ishod poslovanja, a niti su sačekale nove instrumente o raspodjeli. Neke su organizacije povećale u toku ove godine 2 puta svoje osobne dohotke i to: jedamput po tarifnom pravilniku, a drugi puta ne obzirajući se na zakonski propisanu formu, povećali su za neki postotak, a da neznaju imaju li para ili ne. Ovo povećanje uglavnom je išlo linearno što smatramo nepravilnim iz razloga što se nije pristupilo izradi pravilnika o raspodjeli osobnih dohodaka prema novim zakonskim mjerama, koji bi se bazirali na procjeni radnih mjesta.”²⁷

²⁶ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 60, 129.

²⁷ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 60, 130.

Reforma dohotka u FNRJ korespondirala je s provedbom porezne politike. Porez na dohodak plaćali su građani koji su obavljali gospodarske djelatnosti poput poljoprivrede, zanatstva, prijevoznitva i ugostiteljstva. Te su djelatnosti bile obuhvaćene *Uredbom o porezu na dohodak*. Prema mišljenju tijela KPJ, Uredba nije uspješno provedena jer, kako stoji u Izvještaju o problemima porezne politike, osnovica poreza na dohodak nije sadržavala čisti prihod svih djelatnosti, već se ona utvrđivala zasebno za svaku djelatnost. Primjerice, osnovica poreza na dohodak u poljoprivredi bio je prihod svih članova domaćinstava. Kada bi pojedini članovi domaćinstava ostvarivali prihod u zanatstvu ili nekoj drugoj djelatnosti, taj bi se prihod posebno oporezivao. Za razliku od stopa poreza na dohodak od zgrada ili samostalne imovine koje su bile proporcionalne, u poljoprivredi su one bile progresivne. U tadašnjem poreznom sustavu uglavnom je prihvaćen model progresivnih stopa, dok su se proporcionalne stope primjenjivale samo kod prihoda koji su se oporezivali u brutto iznosu. U odnosu na ostale, potonje vrste prihoda bile su neznatne. Početkom 1960-ih uveden je porezni sustav jedinstvenih stopa, koji je trebao vrijediti za cjelokupan teritorij. To je značilo da se za prihod ostvaren iz istog izvora primjenjivala jednaka porezna stopa.²⁸

Porez na osobni prihod građana uveden je u FNRJ 1. siječnja 1959. godine. Predstavljao je dodatno oporezivanje osobnog dohotka od radnog odnosa i prihoda ostvarenih od autorskih prava. Za potonje je porez na osobni prihod vrijedio samo ako godišnji prihod poreznog obveznika nije prelazio iznos od 700.000,00 dinara. I ovaj je oblik oporezivanja prihvatio progresivne stope te je bio sastavnim dijelom proračuna Narodnih odbora. Prema temeljnim postavkama novoga proračunskog sustava koji je uveden u siječnju 1960., prihodi i proračunska potrošnja trebali su biti ovisni od visine osobnih dohodaka građana. Prema tome, takav porezni sustav je, prema mišljenju komunističkih vlasti, "ukazivao na veću ekonomsku snagu i bolji standard koji je stalno u porastu".²⁹

Polazna točka za oporezivanje prihoda u poljoprivredi bio je katastarski prihod, kojega je utvrđivao Ured za katastar. Osnovne funkcije ovog Ureda bile su provedba promjene u pogledu vlasništva nad zemljištem, zatim revizija katastra, odnosno usklađivanje stvarnog stanja s evidencijom, izdavanje raznih uvjerenja te evidencija "općenarodne imovine". Temeljem ovih funkcija građanima su regulirana prava ili su im, pak, nametane različite obveze. Kao što će

²⁸ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 160.

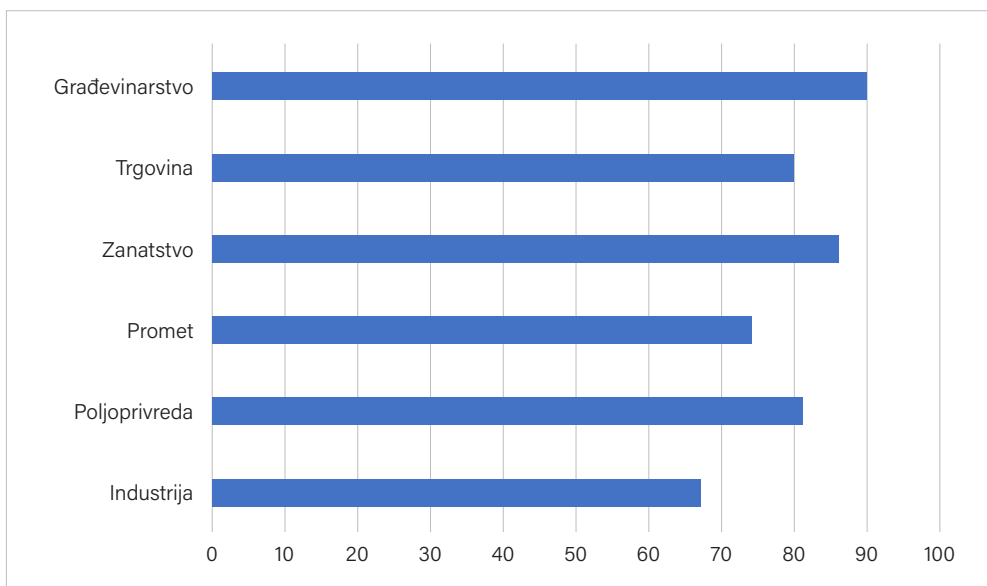
²⁹ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 160.

biti vidljivo u nastavku teksta, poreznoj su službi najveći problem predstavljali netočna evidencija vlasnika i klasifikacija zemljišta.

U karlovačkoj je općini kod oporezivanja prihoda u poljoprivredi posebno bio vidljiv problem čestog mijenjanja vlasnika nad parcelama. Promjene vlasništva provodile su se nepropisno, tj. nisu se prijavljivale Uredu za katastar. S druge strane, partijskim je vlastima velike poteškoće predstavljala fluktuacija radne snage sa sela u grad, napuštanje zemljišta te primitivna obrada koja je kod pojedinaca rezultirala malim prihodima. U općini Karlovac u 1961. je, od ukupno 6 451 domaćinstva, naplaćeno 133.000.000,00 dinara poreza na dohodak i općinskog prireza. U istome su razdoblju porezne olakšice u poljoprivredi iznosile 5.400.000,00 dinara, dok je porezno opterećenje po domaćinstvu bilo u visini od 24.000,00 dinara.³⁰

U prosincu 1961. NOO Karlovac napravio je detaljnu analizu gospodarske aktivnosti za svaki sektor pojedinačno. U grafikonima 6 i 7 prikazani su statistički podaci koji omogućuju uvid u položaj poljoprivrede u odnosu na ostale gospodarske djelatnosti u razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 1961. godine. Ti se podaci po najprije odnose na planirane i ostvarene vrijednosti ukupnog prihoda i dohodaka.

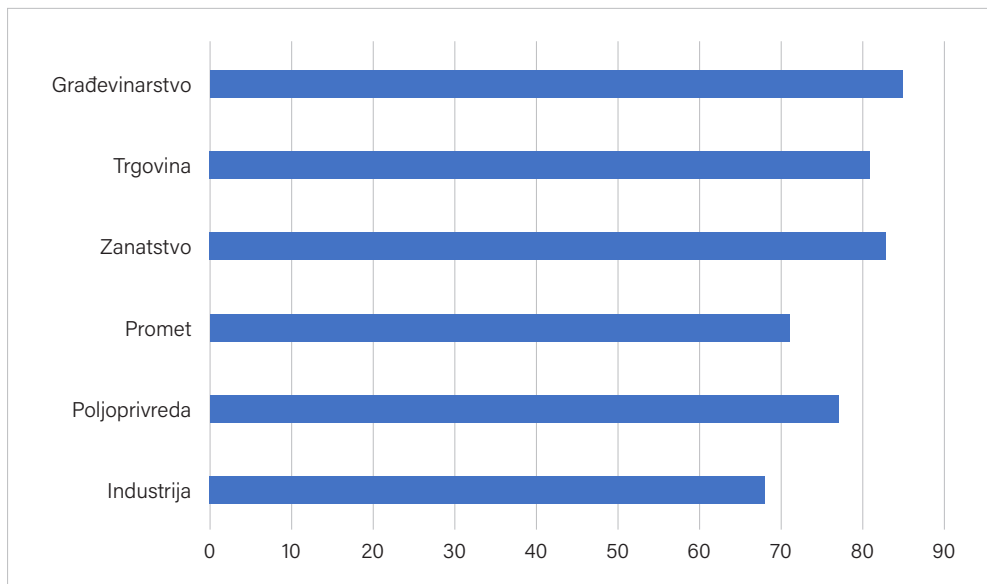
Grafikon 6. Ostvarenje ukupnog prihoda u razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 1961. prema gospodarskim granama (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 61; 319.)³¹

³⁰ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 160.

³¹ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u postocima.

Grafikon 7. Ostvarenje dohotka u razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 1961. prema gospodarskim granama (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 61; 319.)³²

Na temelju podataka iz grafikona 6 i 7, vidljivo je da su sve gospodarske grane u karlovačkoj općini, osim industrije i prometa, premašile postavljene poslovno-financijske zadatke.³³

U zapisniku NOO Karlovac od 15. prosinca 1961. nalaze se podaci na osnovi kojih je moguće utvrditi financijske iznose provedenih investicija u svim gospodarskim djelatnosti u prvih devet mjeseci u 1961. i njihove izvore financiranja. Ti su podaci prikazani u grafikonu 8 i 9, dok je u grafikonima 10 i 11 sadržana statistika o stanju kupaca i dobavljača prema gospodarskim djelatnostima.

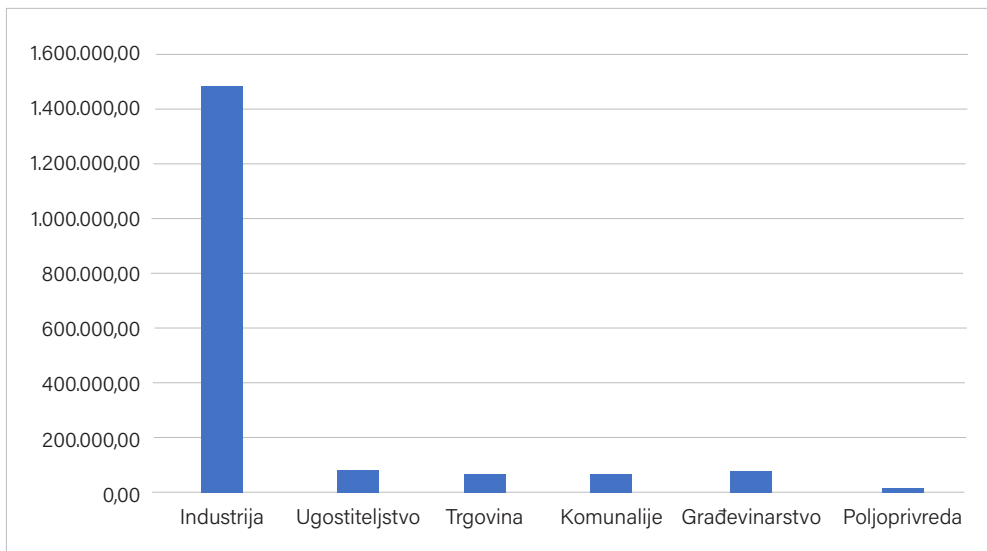
Podaci iz grafikona 10 i 11, također, omogućuju usporedbu s rezultatima ostvarenima u prvih devet mjeseci u 1960. godini.

Od planiranih vrijednosti investicija u 1961., u prvih devet mjeseci te godine ostvareno je 72,00%. Od toga je 81% otpadalo na ulaganja u opremu i građevinske radove u industrijskom sektoru, dok je 0,01% ukupnih investicijskih sredstava uloženo u poljoprivredu.

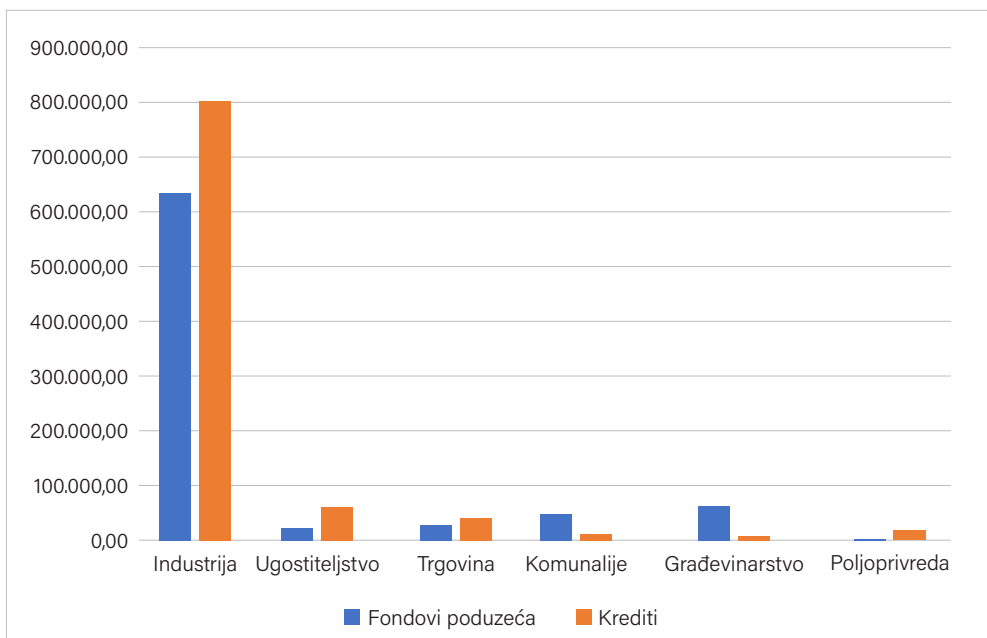
³² Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u postocima.

³³ Razdoblje obuhvaćeno grafikonima 6 i 7 pripadaju trećem kvartalu proračunske godine, u kojemu se mogao postići maksimalni učinak od 75,00% u odnosu na postavljene proizvodno-financijske rezultate na godišnjoj razini. Za razliku od ostalih djelatnosti koje su prikazane u grafikonima, industrija i promet kumulativno su ostvarili manje od 75,00% ukupnog prihoda i dohotka.

Grafikon 8. Provedene investicije u prvih devet mjeseci u 1961. prema gospodarskim djelatnostima NOO Karlovac (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 61; 324.)³⁴

Grafikon 9. Izvori financiranja investicija u prvih devet mjeseci u 1961. prema gospodarskim djelatnostima NOO Karlovac (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 61; 324.)³⁵

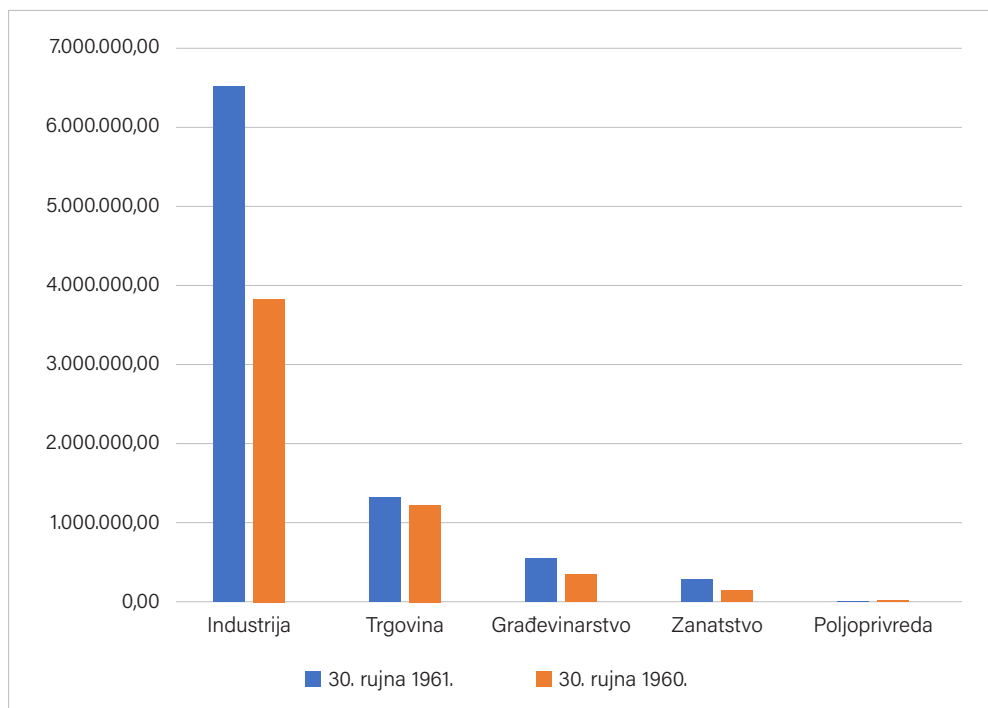
³⁴ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u dinarima.

³⁵ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u dinarima.

Financijska sredstva uložena iz fondova poduzeća u gospodarske sektore prikazane u grafikonu 9 bila su 833.570,00 dinara, što je činilo 66,00% od ukupno planiranih vrijednosti na godišnjoj razini. S druge strane, putem kredita investirano je u prvih devet mjeseci 1961. godine 950.264,00 dinara, odnosno 74,00% od predviđenih novčanih iznosa.

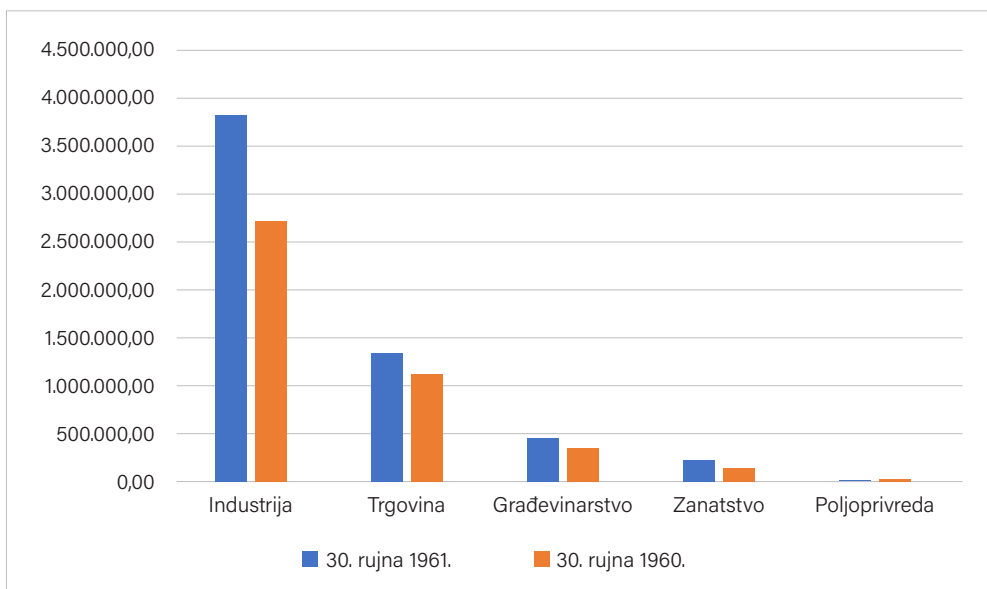
U prvih devet mjeseci u 1961. u odnosu na isto razdoblje prethodne godine povećao se broj kupaca i dobavljača u sektorima iz grafikona 10 i 11. Sveukupno gledajući, broj kupaca povećao se za 60,00%, dok se broj dobavljača uvećao za 37,00%.

Grafikon 10. Stanje kupaca u prvih devet mjeseci u 1961. prema gospodarskim djelatnostima NOO Karlovac u odnosu na isto vremensko razdoblje u 1960. godini (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 61; 324.)³⁶

³⁶ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u dinarima.

Grafikon 11. Stanje dobavljača u prvih devet mjeseci u 1961. prema gospodarskim djelatnostima NOO Karlovac u odnosu na isto vremensko razdoblje u 1960. godini (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 61; 324.)³⁷

NOO Karlovac veliku je pozornost posvećivao radu *Poljoprivrednog dobra (PD) Orlovac*. Osnovano je 1959. godine. Posjedovalo je tri dislocirana proizvodna pogona, koji su bili smješteni u Draganićkom Lugu, Rečici i Šišljaviću. Proizvodnja u tim pogonima je, uglavnom, bila orijentirana na razvoj svinjogojstva, govedarstva, mljekarstva, povrtlarstva i ratarstva, a u manjoj je mjeri bila zastupljena i proizvodnja krmnog bilja, koja je služila za prehranu stoke. U svome radu *PD Orlovac* susretalo se s različitim problemima koji su onemogućivali uspješnu proizvodnu djelatnost. *Orlovac* je u 1961. dobio na upravljanje oko 150 jutara³⁸ zemlje. *Prema Zakonu o zemljišnom fondu*, ta je zemlja predstavljala višak zemljišnog maksimuma, koji se trebao dati poljoprivrednim organizacijama na upravljanje. Problem ovog zemljišta bila je njegova rascjepkanost u više manjih parcela, što je "kočilo" učinkovitu organizaciju proizvodnje. U 1961. *PD Orlovac* nije imao razrađen proizvodno-financijski plan, kao ni osnovni plan koji je, u skladu sa *Zakonom o iskorištavanju zemljišta*, trebalo imati svako poljoprivredno dobro. Postojao je samo plan iz 1960. koji je izradila *Poljoprivredna stanica* NOO Karlovac. Međutim, taj plan, kako stoji u službenom izvješću o radu

³⁷ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u dinarima.

³⁸ Jutro je mjera za površinu zemljišta (1 jutro = 5755 m²).

PD Orlovac, "nije zasnovan na realnoj podlozi, da isti nije obuhvatio sve faktore, a koje je trebalo obuhvatiti sa planom, a od kojih zavisi proizvodnja".³⁹

Ipak, prema Izvještaju o stanju i mogućnostima *PD Orlovac* NOO Karlovac od 27. veljače 1962., u 1961. *Orlovac* je na tržište plasirao ukupno 210 tona povrća. U toj su količini najveće stavke bile 56 tona paprike i 44 tone rajčice. Iste je godine proizvedeno ukupno 268 000 litara mlijeka. Od toga je 130 000 litara dopremljeno krajnjim potrošačima. Usto, u organizaciji *PD Orlovac* prodano je i 660 kilograma sira i vrhnje. Naposljetku, *Orlovac* preradio je i isporučio ukupno 40 tona svinjskog i goveđeg mesa.⁴⁰ Ako bi se ove vrijednosti usporedile s rezultatima seljačke proizvodnje, tada je vidljivo da je *Orlovac* na tržište dopremio više mesa i povrća nego sva seljačka proizvodna dobra u karlovačkoj općini. Situacija s mlijekom bila je ponešto drukčija. Naime, zadruga u *Mostanju* je tijekom 1961. otkupila ukupno 161 000 litara mlijeka, što ju je činilo uspješnijom od *PD Orlovac*. No, ta je zadruga bila jedinstven primjer učinkovitog otkupa mlijeka ako se uzme u obzir da je u istome razdoblju zadruga u Šišljaviću otkupila svega 32 000 litara.⁴¹

Zgrade u vlasništvu *PD Orlovac* bile su u derutnom stanju te su se samo djelomično koristile. Često se događalo da je za adaptaciju i obnovu jedne zgrade korišten materijal druge. Također, amortizacija za održavanje zgrada nije plaćavana, pa stoga nije mogao postojati alternativni izvor financiranja obnove materijalnih objekata. *Orlovac* imao je vlasništvo nad šest traktora. Prema normativima, ovaj je broj traktora, u odnosu na površinu zemlje kojom je *PD Orlovac* raspolagalo, trebao biti više nego dovoljan da se ostvari učinkovita obrada zemlje. No, obrada nije bila u skladu s očekivanjima partijskih tijela.

Uz direktora, o proizvodnim su pogonima brinula dva poljoprivredna tehničara, koji nisu imali dovoljno stručnog znanja i praktičnog iskustva da bi mogli uspješno voditi poslovanje *Orlovca*. Objekti *PD Orlovac* nisu udovoljavali sanitarnim propisima, tako da je u drugoj polovici 1961. sanitarna inspekcija zabranila korištenje prostorija u kojima se proizvodilo mlijeko. Zato je krajem 1961. bolnica u Karlovcu otkazala kupovinu mlijeka od *Orlovca*.

Postojali su i mnogi drugi čimbenici koji su otežavali dobru organizaciju poljoprivredne proizvodnje. Oni su se ponajprije odnosili na razne popravke. Prema knjigovodstvenim podacima *PD Orlovac*, u 1961. za popravke traktora utrošeno

³⁹ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 73–81.

⁴⁰ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 114.

⁴¹ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 114.

je 2.218.150,00 dinara. Ovom iznosu treba dodati još 1.243.927,00 dinara, koji su bili namijenjeni nabavi materijala utrošenom u radionici u svrhu tekućeg održavanja strojeva. Ti su izdaci ukupno iznosili 3.462.077,00 dinara.⁴²

Zbog nedostatka stručne radne snage knjigovodstveno i administrativno praćenje poslovanja bilo je znatno otežano. Ipak, u službenom izvještaju o radu ove poljoprivredne organizacije pronađeni su podaci na temelju kojih je moguće analizirati visinu financijskih obveza u razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 1961. godine. Ti su podaci prikazani u tablici 1.

Tablica 1. Financijske obveze *PD Orlovac* u razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 1961. godine (HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 62; 77.)⁴³

Namjena kredita	Iznos	Anuitet	
		Iz ukupnog prihoda	Iz fonda poduzeća
-	-		
Kredit za osnovna sredstva	23.729.284,00	-	3.527.312,00
Kredit za gubitak u 1959.	14.384.302,00	3.140.572,00	-
Kredit za gubitak u 1960.	17.894.451,00	3.578.000,00	-
Stalna obrtna sredstva	16.220.000,00	550.000,00	-
Ostali obrtni krediti	15.700.000,00	2.100.000,00	-
Ukupno	87.928.037,00	9.368.572,00	3.527.312,00

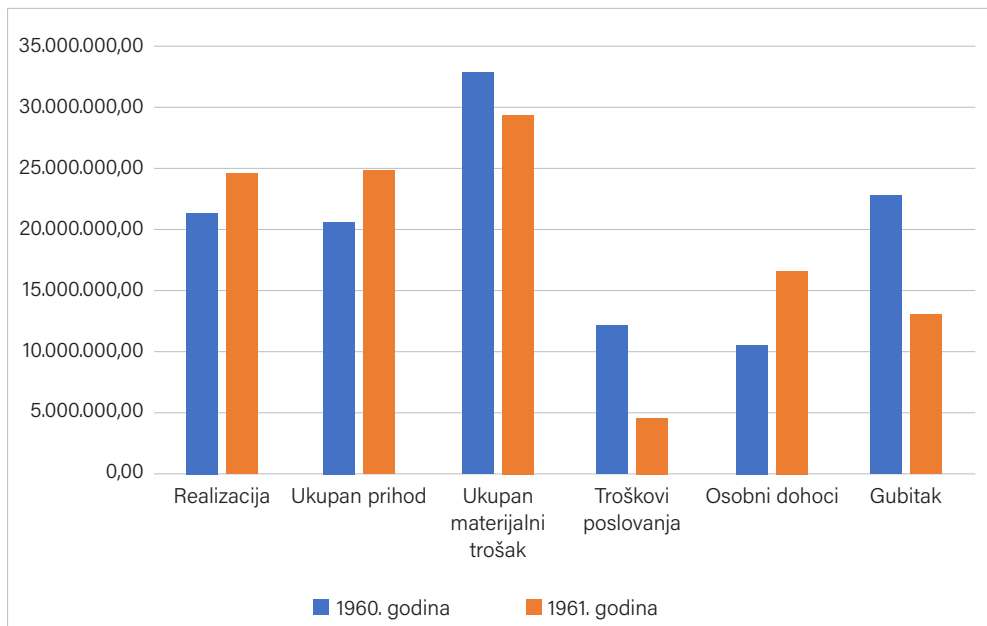
Što se tiče sveukupnog financijskog poslovanja *PD Orlovac* u 1961., ono je prikazano u grafikonu 12. Te su novčane vrijednosti uspoređene s rezultatima ostvarenima u prethodnoj godini.

Od stavki prikazanih u prethodnom grafikonu, najveći porast u 1961. u odnosu na 1960. imali su osobni dohoci. Oni su iznosili 6.219.000,00 dinara. S druge strane, u istim su vremenskim relacijama materijalni troškovi i ukupni troškovi poslovanja smanjeni za 11.081.000,00 dinara.

⁴²HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 76.

⁴³Vrijednosti u tabelarnom prikazu iskazane su u dinarima.

Grafikon 12. Financijsko poslovanje PD Orlovac u 1961. godini
(HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, knj. 62; 114.)⁴⁴

Karlovačka je općina početkom 1960-ih posjedovala ukupno 156 280 jutara zemlje. Taj je podatak iznimno važan u kontekstu analize cjelokupne poljoprivredne proizvodnje na tome području u 1961. godini. U toj je godini ratarstvo, u usporedbi s drugim poljoprivrednim kulturama, zauzimalo vodeće mjesto prema postotku uspješnosti realizacije postavljenih proizvodnih ciljeva. Tu je, uglavnom, dominirao privatni sektor. Od ukupne količine poljoprivrednog zemljišta u karlovačkoj općini, 73,40% bilo je zasijano visoko rodnom sortom pšenice. Na tu je vrstu otpadalo 83,00% od ukupno proizvedene pšenice u 1961. godini.⁴⁵ Hibridni kukuruz bio je obrađivan na zemljištu koje je činilo 6,67% od ukupne količine poljoprivrednih površina. Relativno slaba zastupljenost ove vrste poljoprivredne kulture može se objasniti nužnošću većih ulaganja u pogledu obrade i osiguranja umjetnim gnojivima u usporedbi s običnim kukuruzom.

Proizvodnja povrća bila je razvijena u okolnim mjestima grada Karlovca, dok je u udaljenijim dijelovima karlovačke općine ona bila namijenjena ponajprije potrebama pojedinih domaćinstava, pa na taj način nije mogla zadovoljiti potražnju gradskog stanovništva.

⁴⁴ Vrijednosti u grafičkom prikazu iskazane su u dinarima.

⁴⁵ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 85.

Proizvođači povrća u karlovačkoj općini uglavnom su bili privatnici, dok su predstavnici "socijalističkog sektora" bili *PD Orlovac* i *Ekonomija na Korani*. Cjelokupna seljačka proizvodnja u 1961. osigurala je krajnjim potrošačima ukupno 668 tona povrća, dok su *Orlovac* i *Ekonomija* kumulativno na tržište dopremili 255 tona. Dakle, ukupno proizvedena i dopremljena količina povrća socijalističke i seljačke proizvodnje iznosila je 923 tona. Ta količina nije bila dostatna za zadovoljenje tekućih potreba stanovništva, tj. rezultirala je deficitom od oko 1 100 tona, ne računajući krumpir i grah. Većinom se taj deficit pokušavao pokriti nabavom od poduzeća *Agropromet* i privatnih proizvođača. Takva situacija, kada prigradska proizvodnja nije bila "forsirana", uvjetovala je neravnomjernu opskrbu s velikim oscilacijama cijene i kvalitete proizvoda. Nadalje, godinama su se trošili milijunski iznosi na nerentabilan prijevoz, pri kojemu je povrće često bilo oštećivano. Zbog toga su općinske vlasti nastojale opremiti "socijalistički poljoprivredni sektor" modernim transportnim sredstvima, a u cilju uspješne dopreme robe krajnjim potrošačima.

Postojao je i plan ujedinjavanja *PD Orlovac*, *Ekonomije na Korani*, kao i nekih zemljišta u vlasništvu zadruge *Karlovac*. Time bi se upotpunio asortiman proizvoda, jer je uz rijeku Koranu, s obzirom na kvalitetu zemlje, bilo moguće postići uspješnu ranu proizvodnju povrća poput graška i mahuna, dok su zemljišne površine *Orlovca* omogućavale bolje prinose paprike i rajčice.⁴⁶

Krajem 1961. u *PD Orlovcu* napravljen je proizvodni plan za sljedeću godinu koji je obuhvaćao dopremu 480 tona povrća na tržište. Taj je zadatak trebala olakšati izgradnja bazena za navodnjavanje i stambenih prostora u koji bi bila smještena sezonska radna snaga.

Prema analizi Vijeća proizvođača NOO Karlovac, voćarska proizvodnja bila je u 1961. "rekordna". Tome su uglavnom pridonosile povoljne vremenske prilike u razdoblju cvatnje, a kasnije dovoljne količine vlage u trenucima razvoja mladih plodova. Ova je poljoprivredna djelatnost bila najviše izložena negativnim utjecajima raznih štetočina. Primjerice, velike urode jabuka često je uništavala "kalifornijska uš". Kao mjere za unapređenje voćarstva NOO Karlovac je, između ostalog, početkom 1961. izglasao *Naredbu o obveznom prskanju voćaka*.

⁴⁶ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 122.

No, ta se Naredba samo djelomično primjenjivala, jer "zadruga nisu dovoljno organizirale taj posao, ako bi se pitanje suzbijanja štetnika zahvatilo svestranije".⁴⁷

S druge strane, vinogradarska je proizvodnja u 1961. podbacila zbog prevelike vlage, što je rezultiralo razvojem fungicidnih bolesti poput peronospore. To je ponajprije bilo vidljivo u Draganiću, koji je bio najrazvijenije vinogradarsko područje u karlovačkoj općini.

Akutan problem predstavljala je neučinkovita opskrba stanovništva mlijekom i mliječnim proizvodima. Relativno uspješno govedarstvo svake je godine proizvodilo velike količine mlijeka, no one se "ne iskorišćuju kako bi bilo u interesu i proizvođača i potrošača, već ga se često pohranjuje svinjama, pošto proizvođač nema mogućnosti za plasman proizvedenog mlijeka".⁴⁸ U cilju uklanjanja tih nedostaka, NOO Karlovac je još u 1957. izradio investicijski program za izgradnju mljekare, čiji su proizvodni kapaciteti trebali osigurati 15 000 litara mlijeka dnevno. No, do početka 1960-ih se nisu uspjela osigurati financijska sredstva koja bi omogućila realizaciju tog projekta.

Da bi se uspješno zadovoljile potrebe stanovništva u karlovačkoj općini, trebalo je dnevno osigurati prosječno 8 000 litara mlijeka. Ta je količina bila postavljena u minimalnom opsegu ako se uzme u obzir rast stanovništva na analiziranom području, trend otvaranja novih restorana i hotela, te sve veći porast tranzitnog turizma. Tržišni viškovi u cijeloj općini na godišnjoj su razini iznosili oko 1 600 000 litara. Ta se količina nije mogla pokriti proizvodnjom seoskog stanovništva, jer je takvo mlijeko, uglavnom, otkupljivano od *Zagrebačke mljekarne*, pa zbog toga proizvodi seoske proizvodnje nisu redovito plasirani na karlovačko tržište. Uopće, postojala je tendencija opadanja proizvodnje mlijeka kod seljaka. S tim u vezi, naglasit ću da su u 1960. zadruga u *Belaju, Kupčini, Lasinji, Mostanju, Ozlju, Pisarovini, Rečici* i Šišljaviću otkupile ukupno 803 000 litara mlijeka, dok su u narednoj godini otkupile 226 000 litara manje. Kao što je već navedeno, predstavnik proizvodnje mlijeka u "socijalističkom sektoru" na prostoru karlovačke općine bilo je *PD Orlovac*. Ako se uzme u obzir da je ono u 1960. otkupilo 60 000 litara mlijeka, a u 1961. godini 268 000 litara, tada je vidljiva znatna tendencija porasta proizvodnje u toj poljoprivrednoj organizaciji.⁴⁹

⁴⁷ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 86.

⁴⁸ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 86.

⁴⁹ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 120.

Mlijeko otkupljeno od zadruga i *Orlovca* odlazilo je u Zagreb te se zatim vraćalo u Karlovac u pasteuriziranom obliku. Karlovačka je industrija za potrebe svojih radnih mjesta trošila dnevno do 1 000 litara pasteuriziranog mlijeka. Zbog takvog načina rada krajnji je potrošač dobivao mlijeko neujednačene kakvoće. Da bi se neutralizirala ovakva negativna poslovna praksa, općinske vlasti u Karlovcu imale su u planu u razdoblju koji je slijedio otvoriti novu mljekaru koja bi imala kapacitet proizvodnje do 5 000 litara mlijeka dnevno. Otvaranje nove mljekare trebalo je imati pozitivan utjecaj na proizvodnju, jer bi udaljeniji proizvođači imali sigurniji plasman. Također, mljekara bi omogućila sigurnost i perspektivu *PD Orlovac* kao najvećem proizvođaču mlijeka u "socijalističkom sektoru", tako što bi bila regulator oscilacija, kako u količini, tako i u cijenama.⁵⁰

Godišnje potrebe za mesom na prostoru karlovačke općine bile su u rasponu od 2 500 do 3 000 tona. Proizvodnjom i dopremom mesa na tržište dominirala su seljačka gospodarstva, koja su tijekom 1961. krajnjim korisnicima omogućila 538 tona goveđeg i 380 tona svinjskog mesa. U odnosu na prethodno, zanemarljiva je količina od 40 tona koju je na tržište dopremilo *PD Orlovac*. Ovaj se nesrazmjer također trebao riješiti ujedinjavanjem seljačke s proizvodnjom *Orlovca*. U pogledu poljoprivredne proizvodnje, područje karlovačke općine bilo je uglavnom stočarsko-ratarskog karaktera. Taj se potencijal trebao nastaviti razvijati na temelju "sustava kooperacije", čiji početak pronalazimo u vremenu napuštanja rigidne politike stvaranja seljačkih radnih zadruga od 1953. do 1954. godine.⁵¹

Proizvodnja ribe bila je uglavnom realizirana u okviru ribnjaka u Draganiću. Vlasništvo nad tom poljoprivrednom organizacijom preuzeo je od NOO Karlovac *Institut za slatkovodno ribarstvo* u Zagrebu. Uz već postojećih 120 hektara zemljišta, ribnjak je u 1961. proširen za novih 103 hektara. Tome proširenju treba pridodati i izgradnju skladišta za smještaj hrane. Ukupna vrijednost tih investicija iznosila je 62.000.000,00 dinara.⁵² Od ostalih organizacija, čiji je temeljni cilj bio razvoj ribarstva, spomenut ću *Ribarsko-lovačko zadrugu* u Karlovcu. Ona je imala 300 članova-ribara, koji su tijekom 1960. predali zadruzi ulovljene ribe u količini od 10 296 kilograma.

Sportsko-ribolovno društvo u Karlovcu imalo je 540 članova. Radi unapređenja ribarstva, ono je početkom 1960. počelo izgradnju malog ribnjaka, u kojemu

⁵⁰ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 121.

⁵¹ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 123.

⁵² HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 87.

se trebala proizvoditi riblja mlađ. U izgradnju tog ribnjaka bilo je utrošeno ukupno 2 000 sati dobrovoljnog rada. Iako nije bio u potpunosti dovršen, u tome je ribnjaku u 1961. proizvedeno ukupno 12 000 komada riblje mlađi.⁵³

Nakon ujedinjavanja u prvoj polovici 1961., u općini Karlovac radile su tri opće poljoprivredne zadruge. To su *OPZ Karlovac* sa sjedištem u Mostanju koja je imala 270 zaposlenika, *OPZ Banija* s ukupno 317 zaposlenika te *OPZ Draganići*, koja je brojila samo 45 zaposlenika. Radi slabog poslovanja, u 1960. zaključena je likvidacija *OPZ Šišljavić*.⁵⁴

Zadruge su se bavile otkupom poljoprivrednih proizvoda, zatim obradom i prodajom reproduksijskog materijala, te pružanjem različitih vrsta usluga poljoprivrednicima. Iako je imala najmanji broj članova, *OPZ Draganići* posjedovala je najveće zemljišne površine. Međutim, zbog njezine rascjepkanosti organizacija rada ove poljoprivredne organizacije nije bila na zadovoljavajućoj razini. Prema Izvještaju Savjeta za poljoprivredu NOO Karlovac, "zadruge na terenu općine svojom djelatnošću do sada nisu bitno utjecale na snabdjevenost tržišta jer svoje poslovanje nisu usmjerile u tom pravcu, kako u proizvodnji tako i u organizaciji vlastite i seljačke proizvodnje, a niti u tom pravcu imaju razrađene planove za perspektivu".⁵⁵

Nezadovoljni radom poljoprivrednih organizacija lokalne političke vlasti su krajem 1961. donijeli odluku o pokretanju novog poduzeća koje bi nastalo ujedinjavanjem poljoprivrednih zadruga *Karlovac* i *Banija*, poduzeća *Agropromet*, *PD Orlovac* i *Ekonomije na Korani*. To je poduzeće trebalo pokrenuti, kako stoji u Izvještaju Savjeta za poljoprivredu, "tako i pod takovim nazivom da može koristiti sve beneficije koje ima socijalistički sektor poljoprivredne proizvodnje i s druge strane da može obavljati sve druge trgovačke djelatnosti kontrahažu, otkup, prodaju na veliko i malo".⁵⁶ Dalje u Izvještaju stoji:

"U toj formi poduzeće će uz smanjeni broj nestručnog kadra boljim organizacionim postavkama, sa smanjenjem broja posrednika, davati robu tržištu, akumulacija će biti uvećana, troškovi poslovanja smanjeni i jednom smišljenom politikom ulaganja ići u proširenu reprodukciju."⁵⁷

⁵³ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 87.

⁵⁴ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 87.

⁵⁵ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 124.

⁵⁶ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 125.

⁵⁷ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 125.

Riječju, poslovna organizacija opisana prethodnim citatom trebala je u svakodnevnom radu raspolagati stručnim rukovodećim komercijalnim "aparatom", sredstvima za rad i transport, dovoljnim skladišnim prostorima i mehaničkim radionicama. U Izvješću se zaključuje:

"Kreditno sposobna iz sredstava akumulacije moći će dalje putem kredita da izgrađuje i organizira savremeni sistem socijalističke proizvodnje i distribucije. Ovdje napominjemo da opći investicioni fond za poljoprivredne organizacije – kombinata ima uvijek sredstava i daje ih uz povoljna učešća za organizaciju kako proizvodnje, prerade, dorade, uskladištenja i distribucije. U ovom sadašnjem obliku pod tim beneficijama niti Agropromet niti zadruge ne mogu biti problem izgraditi mljekaru i ostalo potrebno za bolju i savremeniju uslugu potrošaču."⁵⁸

Zaključak

U FNRJ je početkom 1960-ih došlo do opadanja produktivnosti rada i makroekonomskih neuravnoteženosti. Zato je u ožujku 1961. započela gospodarska reforma koja se odnosila na sustav raspodjele dohotka između gospodarskih organizacija i države. Reformom su poduzećima omogućena veća prava i samostalnost u raspodjeli dohotka i akumulacije te planiranju proizvodnje i potrošnje. Pa ipak, poduzeća su neracionalno počela dijeliti visoke osobne dohotke, ne vodeći računa o niskoj produktivnosti, pomanjkanju sirovina, neučinkovitom iskorištenju inozemnih kredita, prevelikoj opterećenosti velikih investicija te vanjskotrgovinskim neuravnoteženostima. Zbog toga je gospodarska reforma zaustavljena potkraj 1961. godine. Riječju, komunističke su vlasti ponovne preuzele nadzor nad investicijama, plaćama i trgovinskom djelatnošću.

Razvoj društvenog upravljanja u poljoprivrednim organizacijama karlovačke općine znatno je zaostajao za većinom drugih gospodarskih djelatnosti. U poljoprivredi se zadržao gotovo identičan sustav kakav je bio u vrijeme administrativnog upravljanja gospodarstvom.

Reforma dohotka bila je u uskoj vezi s poreznom politikom u FNRJ. U karlovačkoj je općini kod oporezivanja prihoda u poljoprivredi posebno bio vidljiv problem čestog mijenjanja vlasnika nad parcelama. Naime, promjene vlasništva provodile su se nepropisno, tj. nisu se prijavljivale Uredu za katastar. Nadalje, partijskim je vlastima velike poteškoće predstavljala fluktuacija radne snage

⁵⁸ HR-DAKA, 37, NOO Karlovac, Knj. 62, 125.

sa sela u grad, napuštanje zemljišta te primitivna obrada koja je kod pojedinaca rezultirala malim prihodima.

NOO Karlovac veliku je pozornost posvećivao radu *PD Orlovac*. Ono se u svakodnevnom radu suočavalo s velikim problemima poput derutnosti objekata, lošim sanitarnim uvjetima te neučinkovitim poslovanjem.

Postojali su i mnogi drugi čimbenici koji su otežavali dobru organizaciju poljoprivredne proizvodnje. Oni su se ponajprije odnosili na razne popravke. Također, zbog nedostatka stručne radne snage knjigovodstveno i administrativno praćenje poslovanja poljoprivrednih organizacija bilo je znatno otežano.

U drugoj polovici 1961. u općini Karlovac radile su tri opće poljoprivredne zadruge. To su *OPZ Karlovac* sa sjedištem u Mostanju koja je imala 270 zaposlenika, *OPZ Banija* s ukupno 317 zaposlenika te *OPZ Draganići*, koja je brojila samo 45 zaposlenika. Radi slabog poslovanja, u 1960. zaključena je likvidacija *OPZ Šišljavić*.

Zadruge su se bavile otkupom poljoprivrednih proizvoda, zatim obradom i prodajom reprodukcijskog materijala, te pružanjem različitih vrsta usluga poljoprivrednicima. Zbog razbacanosti i zanemarivanja poslova otkupa i dopreme poljoprivrednih proizvoda organizacija rada općih poljoprivrednih zadruga nije bila na zadovoljavajućoj razini. Zato su lokalne partijske vlasti počele inzistirati na njihovom ujedinjavanju, koje je trebalo rezultirati uspješnijim poslovnim rezultatima. S tim u vezi, krajem 1961. donesena je odluka o pokretanju novog poduzeća koje je trebalo ujediniti poljoprivredne zadruge *Karlovac* i *Banija*, poduzeće *Agropromet*, *PD Orlovac* i *Ekonomiju na Korani*. Sveukupno gledajući, ako se analiziraju dostupni statistički podaci, karlovačka je poljoprivreda, bez obzira na sve poteškoće s kojima se suočavala u svakodnevnom radu, po uspješnosti poslovanja bila odmah iza industrijskog sektora.

Summary

Agriculture in Karlovac County during the income reform of the Federal People's Republic of Yugoslavia (1960-1961)

In March of 1961, the Federal People's Republic of Yugoslavia commenced the economic reform which mainly addressed the system of the distribution of income between the economic organizations, i.e. companies, and the state. As a result of this reform, the companies were granted more rights in the distribution of income. Additionally, it was claimed that the law of income will result in the neutralization of the capitalist law of profit and the administrative laws regarding the state income. In line with the reform, the governing bodies no longer determined the wages while the self-governing bodies could independently decide about the accumulation, spending, and the personal incomes. The companies started to give out irrationally high personal incomes without taking into account the low productivity, the lack of resources, ineffective use of the foreign credits, the overwhelming burden of the big investments and the deficits in the balance of payments. In this article, the author, using the descriptive-interpretative method outlines the impact of the reform of income to the agricultural circumstances in the Karlovac County from years 1960 to 1961. The basis for this work are unpublished archives, newspaper articles and the relevant historiographic literature.

BIBLIOGRAFIJA

Popis kratica

FNRJ	Federativna Narodna Republika Jugoslavija
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
NOO	Narodni odbor općine
OPZ	Opća poljoprivredna zadruga
PD	Poljoprivredno dobro
SAD	Sjedinjene Američke Države
SSRN	Socijalistički savez radnog naroda
SSSR	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

IZVORI

a) Neobjavljeni arhivski izvori:

Državni arhiv u Karlovcu (HR-DAKA)

– Fond: Narodni odbor općine Karlovac (NOO)

b) Štampa

– Karlovački tjednik, Karlovac.

LITERATURA

- Bilandžić, D. 1978. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bilandžić, D. 1999. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- Đodan, Š. 1991. *Hrvatsko pitanje 1918. – 1990*. Zagreb: Globus.
- Matković, H. 1998. *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Petranović, B. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918–1988 godine*. Beograd: Nolit.
- Pirjevec, J. 1995. *Jugoslavija 1918–1992 – Nastanek, razvoj ter raspad Karađorđevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.
- Prinčič, J. 2002. Tuje naložbe v slovenskem gospodarstvu v času druge Jugoslavije (1945–1991). *Prispevki za novejšo zgodovino*, Ljubljana, 109–120.

- Radelić, Z. 2006. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sekulić, D. 1986. Društveno-ekonomske reforme u jugoslavenskom društvu s osvrtom na društva "realnog socijalizma", *Teorija i praksa "realnog socijalizma". Rezultati uporednog istraživanja i polemičke rasprave*, red. Zagorka Golubović, Beograd, Filip Višnjić i Centar za filozofiju i društvenu teoriju Instituta društvenih nauka, 97-117.

Prilozi u tekstu

Popis tablica

- Tablica 1. Financijske obveze PD Orlovac u razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 1961. godine

Popis grafikona

- Grafikon 1. Ostvarenje bruto proizvoda u prvoj polovici 1960. prema gospodarskim granama
- Grafikon 2. Ostvarenje narodnog dohotka u prvoj polovici 1960. prema gospodarskim granama
- Grafikon 3. Ostvareni prinosi najvažnijih poljoprivrednih kultura po hektaru u karlovačkoj općini u prvoj polovici 1961. godine
- Grafikon 4. Ostvarenje bruto proizvoda u prvoj polovici 1961. prema gospodarskim granama
- Grafikon 5. Ostvarenje narodnog dohotka u prvoj polovici 1961. prema gospodarskim granama
- Grafikon 6. Ostvarenje ukupnog prihoda u razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 1961. prema gospodarskim granama
- Grafikon 7. Ostvarenje dohotka u razdoblju od 1. siječnja do 30. rujna 1961. prema gospodarskim granama
- Grafikon 8. Provedene investicije u prvih devet mjeseci u 1961. prema gospodarskim djelatnostima NOO Karlovac
- Grafikon 9. Izvori financiranja investicija u prvih devet mjeseci u 1961. prema gospodarskim djelatnostima NOO Karlovac

- Grafikon 10. Stanje kupaca u prvih devet mjeseci u 1961. prema gospodarskim djelatnostima NOO Karlovac u odnosu na isto vremensko razdoblje u 1960. godini
- Grafikon 11. Stanje dobavljača u prvih devet mjeseci u 1961. prema gospodarskim djelatnostima NOO Karlovac u odnosu na isto vremensko razdoblje u 1960. godini
- Grafikon 12. Financijsko poslovanje PD Orlovac u 1961. godini